

Hans Aili

Poetisk propaganda

Svensk latindiktning från Det stora nordiska kriget

Inledning

Sveriges tid som stormakt omfattade omkring ett sekel av krigföring och diplomati men även av tilltagande bildning och kultur, gynnade av kontakterna med kontinentens militära och kulturella stormakter. Allt detta speglas i den litteratur som publicerades av de svenska skalderna och lärde från tiden för det Trettioåriga kriget åren efter stormaktstidens slut – man brukar räkna med att epoken omfattade åren 1611 till 1721. Latinet spelade en viktig roll i författandet av litteratur som kunde förhållandevis det svenska väldet. Svenskan kunde själv aldrig bli något världsspråk av samma rang som franskan. Samtidigt förbjöd den ömtåliga nationella prestige att svenska statsmän och diplomater använde franska i sina förhandlingar. Latinet, det för hela Europa gemensamma lärdomspråket, blev därför det naturliga svaret på ett annars svårlost kommunikationsproblem.

Många svenska skaldar och statsmän deltog i det angelägna arbetet med att höja Sveriges kulturella och politiska prestige i utlandet, i det de på olika sätt framhävde landets historia och samtida ställning i förhållande till grannarna. Härvid kom latinet att spela en framträdande roll, eftersom de som författade historiska verk eller dikter på det språket kunde utnyttja mer än ett och ett halvt årtusendes erfarenheter och traditioner i sin jakt på sådana uttrycksmedel, som för deras läsare framstod som samtidigt både välkända och originella. Inte minst i krigstid var propaganda utförd på latinsk vers värdefull som medel att informera om segrar och politiska eller militära mål.

De svenska propagandaverken publicerades i allmänhet anonymt, ibland till och med genom förmedling av tryckerier på kontinenten. Upphovsmännens namn var dock väl kända av sin samtid, och på många av de bevarade dikterna har lärda bibliotekarier för hand namngivit upphovsmännen. Dessa var ingalunda unga studenter med latinsk skrivklåda och ett trängande behov av stora händelser att skriva sin poesi om. Tvärtom tillhörde många av dem maktens innersta cirklar: det gäller alldeles särskilt Johan Bergenhielm och Olof Hermelin, som båda bidragit med många latindikter till Sveriges och konungens ära, men även andra.

Det stora nordiska kriget förberedas

Redan vid Karl XII:s trontillträde tycks stora förväntningar ha fästs vid hans regering, något som skildras ganska bra av Olof Hermelins epigram *In sceptrum Caroli XII* och Magnus Rönnows epigram om kronprinsen som björnjägare.

Karl XI dog i en plågsam och tärande magcancer år 1697, då Karl XII bara var femton år gammal. När den gamle kungen stod lik i slottet Tre Kronor utbröt en eldsvåda och hela slottet brann ned, något som ökade dramatiken kring den unge kungens tillträde. Ingenting av denna ödesmättade inledning speglas i dikten, som istället tar upp en av stormaktstidens verkliga symboler, Nordstjärnan / Polstjärnan som aldrig går ner, en symbol som verkar ha tagits upp för att bemöta Spaniens sol, som aldrig gick ner över det spanska väldet (Engelsmännen tog senare med framgång över den symbolen).

Olof Hermelin: *In sceptrum Caroli XII*, 1697

Sidus Hyperboreum squalenti Carolus umbra
 Occubuit: totum nox tegit atra polum.
 Dum trepidant homines nigra caligine mersi,
 pallet et adsueta Parrhasis orba face;
 alter in extincto successit Carolus orbe,
 cepit et a veteri lux nova luce jubar.
 Jamque serenato refovetur ab aethere tellus
 atque redit cunctis, qui fuit ante, color.
 Solvuntur pavidæ gelida formidine gentes,
 lætaque purpureum sidus adorat humus.
 Ergo quid immissas timuisti, Fama, tenebras?
 Occidua Arctous non habet astra polus.

Magnus Rönnow: *Ursorum Fata Hostibus nostris ominosa*, 1697

Cur fremis, O vicine? Minas securæ retundet
 auspice sub Carolo Scandia magna tuas.
 Aspice crudeles, tibi flebilis omina belli,
 ursos, prævalidæ læta trophæa manus:
 pars jaculis cæsi, pars colla pedesque revincti
 victorem posita jam feritate colunt.
 Ergo cave tibi, siste gradum, reminiscere pridem
 facta leonino vulnere dente tibi!

Till Karl XII:s regering

Karl, Nordens stjärna, har gått ned i sörjande skugga:
 Svartaste natt täcker hela himlen.
 Medan människor darrar, sänkta i svart töcken,
 bleknar även Karlavagnen, berövad sitt vanliga ljus.
 Men en ny Karl har stigit upp på mörknad himlarund,
 ett nytt ljus har hämtat sin glans från åldrat ljus.
 Nu värms världen åter av klarnad sky
 och alla ting får tillbaka sin forna färg.
 Darrande folk lösgörs från iskall fasa
 och en jublande jord tillber sin purpurstjärna.
 Så varför, du Ryktets gudinna, fruktade du skuggorna
 som sändes mot dig?
 Fallande stjärnor finns ej längre på Nordens himmel.

Björnarnas öde, öbrycksbådande för våra fiender

Varför rasar du, granne? Tryggt skall Storskandinavien
 hägnat av Karls lycka, låta dit hot skalla tillbaka.
 Se på de grymma björnarna, för dig är de förebud om sorgligt krig
 men i vår övermäktiga hand är de lyckosamma troféer:
 en del fälldes med spjut, en del bands till hals och till ram.
 Nu har de tämjts och de dyrkar sin överman.
 Ta dig alltså i akt! Hejda din marsch! Minns
 de sår du fordom fick av lejonets tand!

Karl sköt sin första björn i februari 1694, och år 1697 hade hans bytens numerär ökat betydligt. Redan vid hans trontillträde fanns aningar om att krig var att vänta från grannarna. I Rönnows dikt kan man möjligen ana att det är Danmark som varnas för att gå till anfall, eftersom författaren talar om *Scandia magna*, en fras som tycks ha retat danskarna i hög grad. Rönnow använde den i ytterligare en dikt år 1707 (*Hercules genuinus, Carolus duodecimus, magnæ Scandinaviae imperator* – “Den äkte Herkules, Karl XII, kejsare över Storskandinavien”) och danskarna använde den titeln som en av förevändningarna för att förklara krig år 1709. Nervspelet mellan svenskar och danskar hade pågått oupphörligt sedan 1684 och handlade om inflytandet över Holstein-Gottorp, vars hertig, Fredrik IV, genom sitt gifte med Karls syster Hedvig

Sophia var förenad med de svenska intressena. Möjligen är Rönnows ovan återgivna dikt en avsiktlig provokation, ett led i den rad av påtryckningar som ledde till att två svenska regementen fördes över till Holstein sensommaren 1699; I sin biografi över Karl XII har den engelska professorn Ragnhild Hatton föreslagit att den svenska sidan önskade krig med danskarna vid den tidpunkten, i avsikt att göra slag i saken, innan ryssarna hunnit sluta fred med turkarna och därmed få ryggen fri.

Det stora nordiska kriget inföll tidigt under Karl XII:s regeringstid (1697-1718). Det började år 1700 genom att en tremaktsallians, formad av Danmark under Fredrik IV, Sachsen under August II och Ryssland under Peter I, inledde krigshandlingar mot Sverige. Danmark började på vintern, Sachsen följde efter på våren och Ryssland tog vid under sommaren. Kriget är väl tillsammans med det Trettioåriga kriget det mest berömda som Sverige deltagit i. Det pågick med växlande framgång och motgång fram till fredsfördragen i Frederiksborg (Sverige och Danmark-Norge) 1720 och Nystad (Sverige och Ryssland) 1721. Efter den freden återstod av det forna väldet i stort sett bara det nuvarande Sverige och Finland samt därtill de tyska städerna Wismar, Stralsund och Greifswald.

Krigsutbrottet och de första operationerna: Tönning, Narva och Riga

Det är inte avsikten att i denna korta artikel ge en grundlig historisk översikt över den svenska krigslyckan, utan snarare låta urvalet av latindikter spegla den. I korta drag var skeendet följande. Danskarna inledde kriget under vårvintern 1700 genom att angripa hertigdömet Holstein-Gottorp och belägrade den lilla fästningsstaden Tönning, som hade en svensk kommandant. Sverige var vid tillfället i förbund med de så kallade sjömakterna (Holland och England) och lyckades med deras hjälp hålla undan danska flottan länge nog för att landsätta trupper vid Humlebæk och därigenom tvinga danskarna till fred.

Nästa steg i kriget var när August II:s trupper på våren gick över floden Dvina och belägrade Riga, som emellertid skickligt försvarades under befäl av guvernören Erik Dahlberg. Sista fasen började när ryssarna inledde belägring av Narva, vars garnison var numerärt långt underlägsen angriparnas. Det svenska motangreppets höjdpunkter var den i vår historia så ryktbara segern vid Narva och den mindre bekanta övergången av Dvina, där sachsarnas överlägsna armé drevs bort från Riga. För den samtida omvärlden framstod segern vid Narva som mindre anmärkningsvärd än bortjagandet av de sachsiska trupperna, eftersom dessa hade rykte om mycket hög militär kompetens, något man inte var beredd att tilltro den ryska hären.

Dessa komplicerade operationer gav upphov till en stor mängd svensk propaganda. Här ges som exempel några korta epigram kring slaget vid Narva. Belägringen av Tönning och undsättandet av Riga blev år 1700 föremål för två mycket märkliga skrifter, som dessvärre är alldeles för långa för att kunna presenteras i en uppsats, nämligen Johan Bergenhielms anonymt publicerade *Cento satyricus in hodiernos motus Septentrionis* (Satirisk cento över dagens händelser i Norden) och den helt anonyma *Lusus verbalis in*

motus serios Septentrionis (Skämt i ord över de senaste händelserna i Norden), som båda närmast är att klassificera som skådespel. Dessa två kommer att utges separat, med text, engelsk översättning och kommentarer.

För den svenska sidan var trots allt slaget vid Narva en stor och anmärkningsvärd seger. Johan Bergenhielm och Olof Hermelin publicerade år 1700 anonymt en hel samling om sex epigram under den gemensamma titeln *Narva Moscorum clade nobilitata* ("Narva, ryktbart genom ryssarnas nederlag").

Johan Bergenhielm: *Narva per anagramma Varna*, 1700

Nomina foedifragis fatalia bina notantur:
Varna quidem antiquo tempore, Narva novo.
Hungare, ut ad Varnam perjuriam foeda luisti;
ad Narvam prorsus sic tua, Mosce, luis.

Olof Hermelin: *Aliter*

Varna Jagellonidi Mosco sed Narva tyranno
nomine fatali cladis origo fuit.
Par in utroque scelus: divos contempsit uterque
et modo juratam rupit uterque fidem.
Exitus haud dispar: ferro cadit ille cruento,
evadit celeri turpius iste fuga.
At qui funeribus potuit superesse suorum,
innumeras patitur verius iste neces.

Anagram på Narva och Varna

För edsbrytarna antecknas två ödesdigra namn:
Varna från fordom, Narva i vår tid.
Som du, ungrare, vid Varna sonade ditt vidriga edsbrott,
Så fick du, ryss, vid Narva genast sona ditt!

Anagram på annat sätt

Varna blev för Jagiellos ätt vad Narva blev för tyrannen
i Moskva: genom sitt ödesdigra namn början till nederlag.
Lika var brottet hos båda: var och en föraktade gudarna
och båda bröt sin nyligen svurna trohetsed.
Slutet ej olik: den förre föll för blodigt svärd,
vår fiende kom än skymfligare undan i hastig flykt.
Men en som kunnat överleva sina mäns undergång
får med än större rätt utstå oräkneliga slaktningar.

Innehållet i dessa epigram kanske kan ha särskilt intresse för den svenska diplomatins historia: detta framgår redan av dessa två. Det anmärkningsvärda i propagandan är att den svenska segern vid Narva genom ett anagram direkt kopplas till det historiskt betydelsefulla nederlag den polske kungen Vladislav III (som samtidigt var Vladislav I av Ungern) led mot turkarna vid Varna vid Svarta havets kust år 1444. Han hade nämligen gått till anfall mot turkarna på ett sätt som uppfattades som förrädiskt, något som gav de svenska skalderna tillfälle att använda hans nederlag som en parallell till Tsar Peters nederlag vid Narva, då ju även detta kom som följd ett i svenska ögon svekfullt angrepp. De svenska skalderna tog dessutom skickligt tillfället i akt att påpeka, att det var en *polsk* kung som vid Varna fått sona sitt svek. Detta motiverades av att August II av Sachsen även var vald kung i republiken Polen.

Tydliga inviter till turkarna är vanliga i propagandadiktningen. Det som uttryckligen nämns är just fiendernas svekfulla handlande och dess katastrofala följder för gärningsmännen. Det som ligger outtalat är intressegemenskapen mellan segrarna: både turkar och svenskar hade genom svek tvingats till krig och båda hade segrat. Att de därför hade gemensam sak mot ryssar och polacker borde bli den naturliga slutsatsen, särskilt som turkarna just avslutat ett krig mot ryssarna.

Det diplomatiska frieri till turkarna som dessa dikter från år 1700 förefaller antyda har en (av historikerna) välkänd parallell i den svenska propaganda som fick formen av fingerade brev från tillfångatagna sachsiska generaler, där den ryska militärmakten framställs i förklenande termer. Att propagandan också kunde uttryckas på latinsk vers och genom historiska paralleller har dock inte uppmärksammats i något av de historieverk jag hittills konsulterat.

Haquin Spegels epigram står som avslutning till en nitton sidor lång predikan på latin, som han höll den 5 februari 1701 och därefter lät trycka, och det avslutas med ett slags akrostikon på verbet *cluis* (du firas). Tonen i dikten är mer typisk för segerdikterna i allmänhet än vad de två tidigare nämnda är. Kanske Spegels gudfruktighet framstår tydligare än Bergenhielms och Hermelins, men både kungen och hans armé utmärkte sig i utländska iakttagares ögon just för sin fromhet. Kungens ålder var även den värd ett särskilt omnämnande: han var ju bara nitton år gammal när han firade denna sin första seger som överbefälhavare och aktiv deltagare i striden.

Haquin Spegel: *Gloriosa et incomparabilis ... regis nostri Caroli XII:mi victoria, qua ... urbem Narvam ... felicissime liberavit. 1701*

Siccine prædixi, Gothico quis cyclus in orbe
aureus hoc Caroli gesta notanda daret?
Duodecimi Caroli semper bona causa triumphat,
pugnaque jam finem, dum jacet hostis, habet.
Dante Deo, auspiciis ductuque suo, bis in anno
Carolus hæc nobis gaudia mille facit.
Si minor hæc fecit, facturus qualia major?

Res minimæ Caroli maxima sunt aliis.
Magnus eris Carolus, rex augustissime regum,
qui victor, clemens, justus es atque cluis.

C arolus	L ivoniae	V incit	I nvasores
Carolus	L ongævus	V ictor	I nimicorum
C um	L aude	V era	I nvictorum

Vår konung Karl XII:s ärorika och ojämförliga seger, varigenom han å det lyckosammaste befriade staden Narva

Visst har jag förutsagt vilket gyllne tidevarv i denna gotiska värld
som skulle skänka Karls märkliga bragder?
Tolftes Karls goda sak segrar ständigt
och striden får sitt slut när fienden ligger fallen.
Som Guds gåva och under hans beskydd och ledning
skänker Karl oss dessa tusen glädjeämnar två gånger varje år.
Om han gjorde detta som ung: vad skall han då ej göra
som vuxen?

De minsta av Karls bragder är de största för andra.
Stor skall du bli, Karl, mest upphöjde av konungar,
segrare är du, mild och rättvis och firas för detta.

S axones	Karl besegrade sachsisk invasion i Livland
S uorum	Karl, i många år segrare över sina fiender
S vecorum	med den sanna berömmelsen hos obesegrade svenskar

Krigets fortsättning i Polen och Sachsen

Det svenska fälttåget i östersjöländerna blev mycket komplicerat, något som berodde på att den svenska förhållandet till omvärlden också var det. Sjömakterna var i princip förbundna med Sverige och önskade – eller rent av krävde – svenskt stöd mot fransmännen; samtidigt hoppades fransmännen på svenskt stöd mot sjömakterna och den österrikiske kejsaren i det krig som nu kallas Spanska tronföljdskriget. Med andra ord pågick ett stort krig i södra Tyskland mellan dessa motståndare. För Sveriges del var denn nylvunna freden med Danmark långt ifrån säker, eftersom kung Fredrik IV ständigt hoppades på revansch i samarbete med sina allierade; det som mest avhöll honom från att försöka var troligen fruktan för intervention från engelsmän och holländare. Deras stöd till Sverige var i sin tur minst sagt osäkert, eftersom de inte såg något syfte i att Karl XII fortsatte sitt fälttåg i Polen i stället för att ställa sin krigslycka till deras förfogande i kriget mot fransmännen. Slutligen tog Peter den store varje tillfälle i akt att falla in i de baltiska länderna och Finland, där de svenska styrkorna var minst sagt otillräckliga på grund av fälttåget i Polen – Finland kunde angripas och plundras, Nyeskans erövrades år 1703 och Narva intogs 1704. Den svenska strategin gick i första hand ut på att neutralisera Polen och i andra hand att hejda tsar

Peter. Men ett infall i Sachsen var riskabelt, eftersom sjömakterna kunde bli irriterade. Hela den svenska krigsansträngningen var på det viset ohjälpligt inblandad i större skeenden, där det krävdes stor diplomati, fagra löften och en hel del dubbelspel för att undvika ännu värre komplikationer. Det rådde heller ingen riktig enighet bland Karl XII:s närmaste män: diplomaterna strävade efter största möjliga hörsamhet mot sjömakterna (eventuellt till priset av förlorade provinser i öster), medan militärerna såg till de omedelbara realiteterna. Kungen själv verkar i första hand ha sett kriget från det militära perspektivet.

Efter segern vid Narva gick, som ovan nämnts, den svenska armén söderut och drev bort de numerärt klart överlägsna sachsarna. Under fälttåget i Polen och senare i Sachsen skrevs i våra ögon häpnadsväckande mängder latinpoesi på den svenska sidan. Hela den produktionen får här exemplifieras av tre dikter, där den första tydligt visar kluvenheten bland de svenska ämbetsmännen.

*Anonym: Ad invictissimum Svecorum regem
Carolus XII*

Carole vicisti, satis est, moderare triumphos:
Sarmata ab invicto foedera rege petit.
Da veniam victis, habeat jam Vistula pacem:
gloria servato maior ab hoste venit.
Huc honor et fractæ fidei te justa vocabat
ultio: nunc alio te bona causa vocat.
Respice triste jugum, quod Gallia præparat orbi:
nostra triumphali pendet ab ense salus.
Maxima gessisti, sed adhuc majora supersunt,
si proavis quæris digna trophæa tuis.
Europæ succurre malis et frange catenas,
Carole: Gustavi sic imitator eris.

Till svenskarnas öövertimmerlige konung, Karl XII

Karl, du har segrat, det är nog: tygla din triumf!
Österlandet begär fredsfördrag av vår öövertimmerlige konung.
Skänk förlåtelse till de besegrade: låt Weichsel nu få fred!
Större ära skall komma från fiende som skonats.
Du kallades hit av din ära och av rättmätig hämnd för bruten tro,
nu kallar dig en god sak till ett annat äventyr.
Betänk det dystra ok som Frankrike rustar för världen:
vår räddning hänger på ditt triumferande svärd.
Väldiga bragder har du utfört men än väldigare återstår,
om du söker troféer värdiga dina förfäder.
Undsätt Europa i hennes olycka och bryt hennes bojor,
Karl: Gustavs like skall du då bli.

Författaren till denna dikten har aldrig identifierats: han kan vara en svensk diplomat eller rent av en engelsman eller holländare. Dikten kan troligen dateras till det besök den engelske diplomaten John Robinson gjorde vid svenska arméns läger nära Lublin under vintern 1702/03. Kungen hade i augusti vunnit en stor seger vid Kliszów och fredsförhandlingar pågick med sachsarna. Tillfället kan därför ha förefallit väl valt för en nyorientering i den svenska krigsföringen. Redan året därpå, efter de stora segrar som hertigen av Marlborough vunnit, fanns kanske mindre skäl till en dikt av med detta budskap. I det enda bevarade exemplaret av dikten, en handskriven kopia, har texten korsats över, uppenbarligen för att markera dess ogiltighet. Ytterligare ett exempel på en anonym dikt med samma typ av uppmaning till kungen att visa återhållsamhet, en dikt som därtill erhållit ett skarpt svar från kungens "propagandaminister", Olof Hermelin, på latinsk elegisk vers, ges av Helander (1989), i en artikel där läsaren också kan se, hur propagandaskrifter på prosa utväxlades mellan de stridande parterna.

De tre övriga dikterna från det polska fälttåget är rena segerdikter, och den första av dem apostroferar den polska staden Thorn, som sachsarna tvingades uppgge den 4 oktober 1703 efter en lång belägring.

Olof Hermelin: In Toruniam captam die 4 Octobris 1703

Si luis alterius notum, Torunia, crimen
 hospitii exitium poene secuta tui,
 non odio factum est: admissos moenibus hostes
 una fuit Gothico lædere cura duci;

qui quoque, cum pulcri fumarent igne penates
 visus erat fati ingemuisse tuis.
 Parcere non licuit tectis, cum perderet hostem,
 ille tua primum clade domandus erat.
 Quassa sed impletis quis propugnacula fossis

inrepet? Hæc tanti caussa fuere mali.
 Quid gravius ferres, si muris nuda fuisses

congesta præceps nec foret agger humo?

Quod te lædat abest, nec habet qua collocet arce

Saxo peregrinas insidiosus opes.

Till det intagna Thorn

Thorn, så sant du sonar en annans brott
 och sånär har följt din gäst i hans undergång,
 har detta inte skett av hat: att skada de fiender
 du släppt innanför din mur var den gotiske generalens
 enda önskan.

Han sågs till och med, när dina sköna husgudar gick upp i rök
 och flammor, begråta ditt öde.
 Dina hus kunde han inte skona när han förgjorde fienden.
 Denne måste kuvas först, trots att din undergång följde.
 Men vem kan klandra att dina bröstvärn raserats och
 vallgravarna fyllts?

Det var ju de som var skälet till den stora skada du lidit.
 Vilket värre öde hade du fått lida, om du varit naken på
 murar

och dina skansverk av hårdpackad jord inte rest sig
 lodräta?

Nu saknas skäl att såra dig, och inte heller har den
 svekfulle sachsaren
 möjlighet att inkvartera främmande styrkor i din borg.

Hermelin framställer staden Thorn som helt oskyldig till sitt öde och låter den gotiske – det vill säga den svenske – generalen Rehnskiöld begråta dess olyckor: sachsarna får därför framstå som ensamt skyldiga till vad som hänt. Svenskarna hade belägrat staden sedan våren samma år och den tunga beskjutningen hade inletts den 14 september med stor skadegörelse som följde. Stormningen var planerad till den 30 september men inställdes, eftersom det stod klart att de ursprungligen sextusen sachsarna var villiga att kapitulera. Tonen i dikten motiveras kanske närmast av att slaget förutom de stridande parterna, alltså de svenska och sachsiska arméerna, även drabbade de polska invånarna. August var visserligen vald till kung av Polen, men landet var i grund och botten en adelsrepublik med sinsemellan stridande faktitioner. Den svenska förhoppningen var att få August avsatt från tronen och ersatt med en svenskvänlig kung. Därigenom kan man troligen förklara den beklagande och föga stridslystna tonen i dikten: budskapet till polackerna var, att om de bara gjorde sig av med sin svekfulle kung, skulle de slippa vidare stridshandlingar.

Beteckningen “Goter” är det namn svenskarna gärna gav sig själva (och de kallades även så av fienderna) i latinpoesin: man hade en beundransvärd förmåga att finna klassiska paralleller i form av antika namn på folk och trakter. Så benämns till exempel floden Dnjepr oftast med sitt klassiska namn, Borysthenes. Att påstå att Sverige var urhemmet för de gotiska stammar som dragit söderut och plundrat Östrom och erövrat Västrom hade varit ett favorittema hos många svenska författare ända från heliga Birgittas tid.

De två följande dikterna tar upp general Karl Gustaf Rehnskiölds allra största seger, den vid Fraustadt, där han fullkomligt krossade en dubbelt så stor sachsisk styrka i en klassisk omfattningsmanöver. Rehnskiöld blev både greve och fältmarskalk efter denna framgång. De svenska skalderna tar här tillfället i akt att jämföra Rehnskiölds triumf med den seger hertigen av Marlborough

vann år 1704 vid Blenheim (det engelska namnet på en by vars tyska namn är Blindheim) nära den bayerska staden Höchstädt – svenskarna föredrog uppenbarligen att ge slaget namn efter staden, kanske därför att fransmännen vunnit en stor seger där 1703. Österrike var i allians med sjömakterna vid den här tiden.

Olof Hermelin: *De proeliis ad Hogstediam et Frawenstadiam, 1706*

Grande ferat sociis acies Hogstedia nomen
 et laudet Martem terra Britanna tuum.
 Parce, sed invidia partam non detero laurum:
 non minus est Sveco Parthenopæa decus.
 Arma sub auspiciis regum dux gessit uterque
 causaque par litis demta corona fuit.
 Utraque provenit spoliis victoria plenis
 signaque et hostiles præda fuere duces.
 Tota sed Europe gentem oppugnaverat unam,
 cum dederat victas Celtica turba manus:
 stravit Hyperborei pars tantum militis una
 Moscia Saxonis agmina juncta viris.
 Pluribus infirmum vicit legionibus alter:
 inferior duplo sed fuit hoste Gothus.
 Villarum flexu tardatas ille cohortes:
 hic fusas patulis exsuperavit agris.
 Cum caperet multos, plures tamen ille reliquit:
 hic plures capti rarus abire potest.
 Partitum sociis cum dividat ille triumphum,
 illibata manet totaque palma Gotho.

**Johannes Paulinus Lillienstedt:
*In proelium Fraustadensem, (1706)***

Cæsaris et sociis laudes jam discimus armis.

 Jam satis Hochstetto Marlborioque datum,
 dum majora patrat patrio rex milite Gottus,

 dum solus socios cædit et omne capit.
 Solus eques fugitivus abit. Reinschildius heros
 fabula nunc orbi Fraustadiumque fiet.

Om slagen vid Höchstädt och Fraustadt

Låt hären vid Höchstädt ha stort rykte bland de allierade
 och låt Britanniens land prisa din krigslycka!
 Ursäkta, jag vill inte av avund förminska de lagrar du vunnit,
 men för svenskarna är glansen från Jungfruns stad icke mindre.
 Båda fältherrarna ledde armeer på konungars order
 och samma skäl fanns till striden: en stulen krona.
 Båda segrarna blev rika på krigsbyte
 och fiendernas generaler och fälttecken erövrades.
 Dock: hela Europa hade stridit mot ett enda folk
 när den galliska hopen besegrad höjde sina händer.
 Men blott en enda del av Nordens armeer besegrade
 ryssarnas här som förenats med sachsiska män.
 Den ene generalen besegrade med större styrkor en svag armé:
 Men gotern var till numerären underlägsen sin dubble fiende.
 Den ene besegrade trupper som sinkats i byars vindlande gränder,
 vår general var övermäktig trupper som krossades på öppna fält.
 Den förre tog visserligen många fångar men lämnade fler i frihet:
 här blev fler tillfångatagna och blott få kom undan.
 Medan den förre måste dela sin triumf med sina allierade
 stannar hela segerpalmen odelad hos den gotiske generalen.

Till slaget vid Fraustadt

Att prisa kejsarens och hans allierades arméer
 är vad vi lär oss nuförtiden.
 Men nu har nog beröm givits till Höchstädt och Marlborough,
 då vår gotiske konung åstadkommer mycket mer
 med sin egen trupp,
 när han ensam hugger ner härar i förbund och erövrar allt.
 En enda ryttare undkom i flykt. Vår Rehnskiöld
 skall nu bli en hjältesaga för världen, och det skall även Fraustadt.

Tåget mot Ryssland

Karl XII:s fälttåg mot ryssarna har behandlats flitigt i litteraturen: här behöver bara nämnas Frans G. Bengtssons *Karl XII:s levnad* och Peter Englund's *Poltava*. Fälttåget inleddes i september 1707: efter många segrar slutade det med nederlaget vid Poltava den 28 juni 1709. Det svenska latinskaldandet fortsatte som förut under dessa år, eller tilltog ännu mer, med triumferande epigram och långa epos om varje vunnet fältslag. Segerdikterna får här representeras av Magnus Rönnows epigram om den framgångsrika frammarschen till staden Mohileff på västra stranden av Dnjepr i juli 1708.

Magnus Rönnow: *In nuperam ... victoriam ... ad Borysthenem reportatam, 1708*

Quos Berezina fugat ripaque Borysthenes arcet
 Moscos Svecorum Carolus ense ruit.
 Frustra palus fluviusque tegunt sylvæque trementes:

Till den nyligen inbörstade segern vid Dnjepr

De ryssar som Berezina driver på flykten och Dnjepr skyddar
 med sin strand, dem slår svenske Karl ner med sitt svärd.
 Träsket, floden och skogen söker förgäves skydda dem
 där de darrar:

usque triplex vallum scindere Svecus amat!
Millia terve quaterve decem profligat et ipsa

rex capit exigua castra inimica manu.
Moxque ferox igne et ferro cedentibus instat,
cum ducibus cita mors millia multa rapit.

Dispensos latis vidit Mohilovia campis
aut cadere aut fusos vertere terga neci.
Quo fugitis miseri? Nulla est fuga. Scilicet usque
Siberiam insequitur Carolus, ultor, ovans!

svenska soldater älskar att storma till och med en tredubbel skans.
Tre, nej fyra gånger tiotusen fiender besegras och
härlägrat självt därtill
av vår konung, som blott har en obetydlig trupp.
Strax hotar han djärvt de flyende med eld och svärd
medan en hastig död rövar många tusen soldater
från deras generaler.
Mohileff får på sina vidsträckta slätter se skingrade hopar dö,
eller slagna vända ryggen mot döden.
Stackare, vart flyr ni? Ingen tillflykt finns. Nej,
ända till Sibirien förföljer Karl er i sin hämnd och triumf!

Den 4 juli detta år hade man korsat det sista naturliga hindret för framryckningen, floden Vabich, och jagat undan en dubbelt så stor rysk härstyrka. Dikten erbjuder en inblick i en propagandametod som användes: Rönnow anger ryssarnas antal till mellan trettio- och fyrtiotusen, vilket är mycket exakt: de var 38.000 man starka, medan svenskarna, som var omkring 20.000, genom en vag ordalydelse framstår som mycket få. Ryssarna hade visserligen lidit svåra förluster, men svenskarna var i själva verket mycket bekymrade över sina egna: man ansåg att striden varit mycket hård och att det funnits oroväckande tecken på att ryssarna lärt sig alldeles för mycket om svensk krigskonst.

Nederlaget vid Poltava gav upphov till växlande reaktioner. För första gången hittar vi nu direkt kritiska dikter, för säkerhets skull mestadels anonyma, som de tre som nu följer.

Anonym: *In Carolum XII*, 1709

Quo te vis fati, quo te, fortissime regum,
bellandi immodicus præcipitavit amor?
Represso domitove armis felicibus hosti
arbitrio poteras ponere iura tuo.
Consiliis durum melioribus asper adegit
vindictæ stimulus deteriora sequi.
Heu, quot corrumpit clades indigna triumphos,
prospera quam tristi gloria fine cadit!
Carole, vincendi nimis te perdidit ardor:
si te vicisses, victor ut ante fores.

Till Karl XII

Varthän, du tappreste bland kungar, driver dig brådstörtat
ödets makt och din omåttliga kärlek till kriget?
När fienden krossats eller kuvats av dina framgångsrika vapen
hade du kunnat skipa rätt efter eget gottfinnande.
Men en hämndlysten sporre drev dig att hårdnackat
mot bättre råd följa ett sämre val.
Ack, hur många triumfer krossas inte av ett oförtjänt nederlag!
Och din blomstrande ära stupar i ett sorgligt slut!
Karl, du brann för häftigt för seger och förgjorde dig så,
om du besegrat dig själv, hade du segrat som förr!

**Anonym: <*Epigrammata duo in Carolum XII
post cladem Poltavensem*>, 1709**

Fulguris in morem dum te rapit insitus ardor,
fulguris in morem, Carole, destrueris.
Dum nimium sequeris, te sors infida reliquit:
si te vicisses, victor ubique fores.
Summus in Europa Mavortis in arte magister
discipuli docto corrui ense sui.
Discite vindictam, reges, cohibere furentem:
sic pereunt Moscho tripudiante Gothi!

***Två epigram till Karl XII
efter nederlaget vid Poltava***

Karl, när din medfödda glöd driver dig på ljungeldens vis,
skall du förgöra dig själv på ljungeldens vis.
Då du söker uppnå för mycket, sviker dig det trolösa Ödet:
om du besegrat dig själv, hade du segrat överallt.
Krigskonstens främste lärare i Europa
har fallit för sin lärjunges väl-drillade svärd.
Konungar, lär er tygla er glödande hämndlust:
Så går goterna under medan ryssarna firar triumf!

Ett återkommande drag i dessa epigram är den antika uppfattningen att övermodet – hybris - straffar sig: om Karl hade besegrat sig själv hade han kunnat fortsätta besegra andra. Efterklosheten får även framhålla att krukans kan gå efter vatten en gång för mycket. I det tredje epigrammet talar nämligen skalden om faran av att av hämndlystnad gapa över för mycket. Det är anmärkningsvärt att detta epigram även talar om Karl som läraren och om ryssarna som lärjungarna i krigskonst: det är bekant att tsar Peter

efter slaget utbringade en skål för de tillfångatagna svenska officerarna och då kallade dem sina läromästare.

Inte ens i detta förtvivlade läge gav man dock efter för rena undergångsstämningar, utan man kunde utnyttja mindre händelser till stoff för en trotsig propagandadikt, i vilken man med alla medel försökte vinkla nederlaget vid Poltava till Sveriges fördel.

*Anonym: In Russorum festivitatem ob victoriam
Septembris anno 1709 Poltava,
fatali igne missili celebratam*

Russus, ut Hercynias plausu perfunderet urbes,
Lemniaco solvit flamma vota deo.
Causam quis nescit? Quasi res sit mira, catervis
innumeris tenuem succubuisse manum.
Sed cum Berolini vibratus ad æthera surgit
ignis et in rivo Russica flamma salit,
flammivomus populus spectat de pontibus ignes
sulphureis oculos exsaliatque jocos.
Hocce videns tollit telum Neptunus aduncum
atque Spreæ trifida cuspide volvit aquas.
"Non decet," inquit atrox, "Russorum adplaudere tædis:
tædæ Russorum non sine cæde micant.
Nam quoties horum facibus Livonia fulsit,
hauserunt diri funera multa rogi.
Ergo meas Russus si miscuit ignibus undas
fletibus exstinguam quas ferus urit aquas."

Mox quoque subducit fragili fulcimina ponti,
et spectatores illico mergit aquis.
Tristia dum subito post juba nubila surgunt,
in fletus lætus solvitur iste jocus.
Hinc omen capiat Russus nec plaudere pergat
sed sua mature fata futura fleat.

*Till ryssarnas fest i Berlin, med anledning av segern vid Pultaviensem, Berolini, die 2
firad den 2 september år 1709
med ett ödesdigert fyrverkeri*

Ryssarna önskade dränka Tysklands städer med sitt jubel
och firade ett gnistrande offer till Vulcanus.
Alla vet ju varför! Som om det vore så märkvärdigt, att
vår lilla armé krossats av dessa oräkneliga horder!
Men då raketerna steg mot skyn i Berlin
och den ryska eldgivningen blixtrade i floden,
stod en eldtörstande skara på stadens broar och såg på flammorna
och den svavelosande leken fick deras ögon att stå ut.
Vid den åsynen lyfte Neptunus sitt krokiga spjut
och med sin treudd fick han Sprees vågor att sjuda.
Svart i synen sade han: "Det är fel att applådera ryssarnas eldar:
ryssarnas bloss blixtrar bara när många måste dö.
Ty var gång Livland satts i brand av deras facklor,
förtärdes många lik på deras grymma bål.
Så om ryssarna låter sin fyrverkerield gnistra i mina vatten
skall jag låta deras tårar svalka det vatten de
i sin vildhet bragt att koka!"
Strax drog han undan stöttorna under en bräcklig bro
och sänkte utan förvarning åskådarna i floden.
När då dyster dimma steg upp efter jublet
upplöstes den glada leken i gråt.
Härav bör ryssarna bör ta lärdom och sluta att jubla.
och i stället begråta det öde som snart hotar dem.

Jag har ännu inte kunnat hitta några historiska detaljer kring detta ödesdigra fyrverkeri i Preussens huvudstad, men dikten är makaber nog att få stå för sig själv.

Kungen i Turkiet

Efter nederlaget drog sig Karl XII söderut från Poltava med bara en ganska liten eskort, som dessutom minskade på vägen, till dess att hann nådde sina turkiska allierade. Hans värdar placerade honom i staden Bender, där han blev kvar ända till den berömda Stora kalabaliken i januari / februari 1713: han lämnade Turkiet 1714.

Som turkarnas gäst var kungen i mångt och mycket en lekboll för andra furstars politik, och detta speglas i Johan Linders dikt till staden Bender.

*Johan Linder: Ad urbem Benderam,
Carolus regem cum suis diutius remorantem,
elegia, 1712*

Bendera, perpetuis quondam sepulta tenebris,
nec nisi finitimis Bendera nota plagis,
prædantes inter Schyticasque ferasque catervas,
cui rapidas iungit Turla perennis aquas:
cur decus adsumis, peregrino culmine surgens,

*Till staden Bender, som hållit kvar kung Karl
och hans män alltför länge.*

Bender, en gång begravt i eviga skuggor
och okänt för alla utom för sina närmaste grannar
och bland skyternas vilda rövarhorder,
Bender, granne till Dnjester med dess ständigt forsande vatten:
varför gör du anspråk på ära när du klättrar på andras ryggar

despicias et proprios, ambitiosa, lares?
 Nonne, velut vicina Tomos, contermina ponto,
 claruit exilio, Naso poeta, tuo,
 sic quoque, quos dudum quarta fere messe retardas,
 pergis Hyperboreis ire superba Gothis? F
 Hospitio, non exilio, sed Bendera grato
 Martigenas populos officiosa tenes.
 Et quantum laudis quantumque cacuminis olim
 quodquod et insoliti nomen honoris habes,
 id totum Carolo debes, quem vivida virtus
 heroas inter magnanimosque viros
 victuris posuit tabulis, super æthera notum,
 sublimique dedit candida stare loco.
 Bendera, quæ Carolum, Gothici quæ pectoris ignem
 et decus in patrio delictumque solo,
 post varios casus, per tot tibi lustra reservas
 atque Suecorum principe læta tumes,
 hunc Carolum nobis, hæc nobis gaudia redde!
 Redde, sed ut felix mox sua regna petat!
 Sic tua per varias ibunt præconia laudes,
 urbibus et magnis par eris ipsa tuis.
 Ipsi te montes resonabunt, flumina ripis
 murmure blandiloquo, te nemus omne canet.
 Bendera Sarmatico sic concelebraberis orbe;
 Wermia nec tantum nostra silebit opus.

och varför försmår du av högmod gudarna i ditt eget hus?
 Tomi, din grannstad vid samma havs kust,
 blev berömt genom din landsflykt, Ovidius;
 skall då du Bender, fortsätta gå med hög buret huvud
 ör att du i fyra hela år hållit kvar goterna från Norden?
 Nej, Bender, det är som välkomna gäster, inte som flyktingar
 du hövligt håller kvar det folk som Mars skapat.
 Ja, allt det rykte du fått, de årens tinnar du nått
 det ovana hedersnamn du har vunnit:
 allt detta kan du tacka Karl för, ty det är hans egen levande kraft
 som satt honom bland heroer och hugstora hjältar
 på de eviga stentavlorna, han är känd i himlen
 och har tack vare sin glänsande kraft fått nåden att stå allra högst.
 Bender, du som håller kvar Karl, elden i vårt gotiska bröst,
 och vår ära och fröjd på fädernas mark,
 du som efter många skickelsedigra år behåller honom för dig själv
 och sväller av stolthet över Sveriges kung:
 Lämna tillbaka vår konung Karl, vår glädje, till oss!
 Lämna honom tillbaka, dock så att han lyckligen når sitt eget land,
 Så skall ditt rykte spridas med olika lovprisande ord
 och du skall själv få bli jämlik storstäderna i ditt land.
 Bergen själva skall eka ditt namn, flodernas stränder
 skall ljuvt porlande besjunga dig, varje lund skall sjunga om dig.
 Bender, på så sätt skall du bli firad i hela Österlandet;
 och mitt eget Värmland skall icke förtiga ditt stora verk!

Den litterära överdriften är påfallande: det var ju inte staden Bender utan storpolitiska överväganden som höll Karl XII kvar i Turkiet; Bender ligger inte vid Svarta Havet utan en bra bit upp längs Dnjestr, men frestelsen att likna kungens exil i Bender vid den romerske skalden Ovidius exil i Tomi (nutida Constantsa), som verkligen ligger vid Svarta Havets kust, måste ha vägt tyngre än geografisk exakthet. Häri kanske ligger en viss udd: Ovidius av Augustus påtvungna exil (och slutliga död) i Tomi var visserligen en källa till prestige för staden, men en orsak till skaldens egen förtvivlan. Man har skäl att undra, om Linder fruktade något liknande när det gäller den svenske kungen. När dikten skrevs hade man självfallet ingen som helst aning om hur eller när Karl XII:s exil skulle få sitt slut.

Kungen hemma igen

Hemfärden blev möjlig för kungen och hans följe först år 1714, efter att man lyckats låna upp pengar till både diplomatiska farvälpresenter och till själva resan, samtidigt som de länder som kungens följe måste passera hade lämnat sitt samtycke. Den svenska styrka som passerade genom det österrikiska kejsardömet var omkring 1200 man stark med nära 2000 hästar och hela ritten varade från den 20 september till den 10 november, då kungen inkognito äntligen red in i det befästa Stralsund, som just belägrades av danskarna. Efter ett förtvivlat och fåfängt försvar av Rügen och Stralsund flydde kungen till Skåne i jultiden 1715. Trots alla förhoppningar kom han aldrig tillbaka till Stockholm, ty han invecklades i det första fälttåget i Norge och försvaret mot den hotande invasionen av Skåne. Hösten 1716 förlade han därför sitt hov till Lund och blev kvar över vintern. I det skånska regnet och rusket påverkades hans luftrör starkt, han fick en långvarig och envis hosta som han inte tycks ha lyckats besegra förrän följande

vår. Denna hosta, inte skotten i Fredrikshald, får bilda den litterära slutvinjetten till vår korta genomgång av propagandadiktningen kring det stora nordiska kriget.

Magnus Rönnow: *Ad augustissimum Svonum et Gothorum regem Carolum XII, 1716*

Tussis anhela tuos cur quassat, o optime regum,

artus? Cur divo pallor in ore sedet?

Frangit iniqua fames et hyems nimiusque volentem
te labor. Hinc certe gloria nulla fluit.

Vis ferrum, vis saxa terit, vis dura leonum
enervat constans indomitumque genus.

Inclytus (hem! memini) genitor non impare fato
pæne tuus Scanicis, rex, periisset agris.

Ahusii testes amnisque laresque geluque
non bene contentum. Dum licet, ante cave!

Tempora da coenæ, da tempora rebus agendis,
tempora da somno: tempore disce frui!

Non tuus es totus. Nam partem vindicat orbis
integer, et partem, Carole, regna tua.

Vindicat et partem, quæ clam suspirat amica,

molle accensa tui pectus amore Dea.

Te tormenta parum curare tonantia, coeli
cura sit, et recte posse valere, tua!

***Till svears och goters uppböjde
konung Karl XII***

Ack, du främste bland kungar, varför får denna
kvävande hosta

dina lemmar att skaka? Varför är

ditt gudomliga anlete blekt?

Din farliga fasta, vintern och alltför mycket arbete

krossar dig trots din goda vilja. Härav kommer

förvisso ingen ära!

Våld förnöter järn och sten, hårt våld försvagar

lejonens starka och otämjda släkte.

Din ryktbare fader (ack, det minns jag!) hade sänar

förgåtts av ett likartat öde i Skånes land.

Härom kan Åhus vittna liksom ån och gården och kölden

som olyckligt försmäddes. Tag dig i akt i tid,

så länge du får!

Ge tid åt måltider, ge tid åt det som måste göras,

ge tid åt sömnen: lär dig utnyttja tiden!

Du är ej helt din egen. En del av dig kräver hela världen,

och en del, Karl, kräver ditt eget rike.

Men en del av dig kräver din väninna

som hemligen suckar,

gudinnan vars mjuka bröst brinner av kärlek till dig.

Låt himmelen sörja för att kanonernas dån ej

vällar dig oro, och låt det bli ditt bekymmer

att du håller dig frisk!

Rönnow framställer sig i sin dikt som en bekymrad hovman som vördsamt vill förmana sin beundrade herre. De faror för kungens hälsa som han nämner är välkända från andra källor, inte minst fastan, som var kungens favoritmedel för att så att säga svälta ut förkylningar. Detta hindrade honom inte från att arbeta oförtrutet från gryningen till sena kvällen. Den fuktiga Skånevintern var därtill i sig en risk för alla luftrör. I sin omsorg om kungens hälsa drar sig Rönnow inte för att anspela på gammal familjehistoria: hans egen far, som var kyrkoherde i Åhus utanför Kristianstad, hade en gång fått härbärgera kungens far, Karl XI, när denne varit sjuk. De sista raderna i Rönnows dikt är en aning kryptiska men förefaller anspela på något som jag inte kunnat finna nämnas av någon annan källa: han talar om att kungen har en liten hemlig gudinna eller väninna, som ska haft rätt till så mycket som en tredjedel av hans person. Redan före kriget ansåg sig Karl XII inofficiellt förlovad med den danska prinsessan Sophia (detta lär han själv ha uppgivit; det är i detta sammanhang anmärkningsvärt att Sophia aldrig gifte sig). Kan det vara denna romans Rönnow anspelar på? Eller hade kungen till sist ett galant äventyr? Här bör påpekas att Rönnow inte nöjde sig med att skriva denna förmaningsdikt på latin, utan till och med översatte den till tyska, uppenbarligen för att nå ännu större spridning – en fråga som jag diskuterat i ett annat sammanhang (1994). I den tyska versionen står emellertid inte ett ord om denna märkliga romans! Om orsakerna kan man bara spekulera, men en tänkbar förklaring är att latinet för Rönnow (liksom för så många andra latinlärde) fungerade som ett mera förtroligt språk än tyskan: på latin skrev man för en trängre krets av likasinnade, på tyska för en större allmänhet som inte borde invigas i alltför många detaljer.

Som allra sista exempel på den svenska propagandadiktningen på latin från Det stora nordiska krigets tid följer nu Johan Linders heroiska skildring av denna litterärt upphöjda hosta.

Johan Linder: *In nuperam regis augustissimi tussim*, 1717

Tussis Hyperboreas longum dominata per urbes,
 et prope jam viles depopulata casas,
 dum vesana ruit, dum garrula crescit eundo,
 imperiumque loquax deliciosa trahit,
 post tot mille vias, totidemque profecta triumphos,

audet inadsueti pectus adire Ducis.

Scilicet intumuit rebusque superba secundis

sic secum loquitur: "Regia tussis ero!

Atque procelloso quicumque sub aëre vivit

credulus, imperio subjacet usque meo."

Dixerat: augusti per mascula viscera regis

irruit, humanum pectus habere putans.

Et dum cuncta sagax circum penetralia quaerit,

nil reperit solitum quod sibi pandat iter.

Namque peregrinas ut sentit corpore pestes

Carolus, edomitam projicit ore luem,

Carolus, innumero toties sibi victor ab hoste,

victor in Ingriacis Sarmaticisque plagis,

indignum reputans heroica pectora vili

stare sub imperio, tussis anhela, tuo!

Tussis at obscuram quatiens in fronte corollam,

vipereoque simul, pallida, felle virens,

invocat in partes morbosque necisque sorores,

ut contra invictum pectus adesse velint.

Nulla tamen venit, non ausa venire; senectus

una sed ex reliquis sola superstes erat.

Mot vår höge konungs nyligen timade hosta.

En hosta hade länge härskat över Nordens alla städer
 och hade till sist sänär ödelagt de fattigas kojor, där den
 vanvettig stormade fram, högljutt tilltog på sin färd
 och förtjust drog ut på sitt skrällande styre.

Men efter en resa längs tusentals vägar
 och lika många triumftåg

vågade den närma sig vår furste,
 vars bröst ännu inte fått pröva på den.

Uppblåst var den kantänka

och högmodig av sina framgångar

och den sade för sig själv: "En kunglig hosta vill jag bli!

Ja, alla de som lever förtröstansfulla

i detta stormiga klimat

skall ständigt lyda under mitt välde."

Så talade den: i vår höge Konungs manliga kropp
 drog den in,

i tro att det var ett vanligt mänskligt bröst han ägde.

Men när den listigt sökte sig fram i hans hemliga inre,

hittade den ingenting som kunde öppna dess

invanda väg.

När Karl märkte denna främmande farsot i sin kropp,

besegrade han smittan och spottade ut den med sin mun.

Ty Karl, som så många gånger varit

sina fienders överman

och segerrik i Ingermanlands och Rysslands länder,

fann det under sin värdighet att hans hjältemodiga bröst

skulle stå under ditt usla välde, du kvävande hosta!

Men hostan ruskade sin pannas dunkla lagerkrans,

blek men kraftfull av huggormars gift,

och tillkallade såväl sjukdomar som Dödens systrar

till sin hjälp,

för att de skulle bistå henne mot kungens

obesegrade bröst.

Ingen kom emellertid, ty de vågade inte.

Ensam bland dem alla återstod nu endast ålderdomen.

Linder befann sig inte i kungens närhet utan fick uppenbarligen vetskap om hostan först i efterhand. Hans perspektiv blir därför annorlunda än Rönnows, och han framställer hostan som en fientlig fältherre, som invaderat den kungliga kroppen, varefter kungen med kraft driver ut honom. Propagandasyftet kan inte missförstås. Denna dikt måste vara en av de få i litteraturhistorien där en hosta får komma till tals på latin! I ljuset av vad som hände 1718 är slutraden ganska vemodig, även om det är sant att kungen inte dog av sjukdom.

Sammanfattning

Vi har nu följt det stora nordiska krigets förlopp och Karl XII:s öden, så som de speglas av ett litet antal korta dikter på latin. Det litterära materialet är mycket stort och de flesta verken är betydligt större till sitt omfång än de som visas upp här. Därför är det knappast möjligt eller ens önskvärt att i detta sammanhang försöka ge en sammanfattning av de svenska propagandadikterna på latin och deras tendens. Förhoppningsvis kan man ändå utläsa ur de givna exemplen, hur mycket av samtidens tankar och planer, förhoppningar och felslagna önskningar, som ryms i denna diktning och hur väl värd den är ett mer uttömmande studium.

Författarna

Johan Bergenhielm (adlad 1694) f Bergh 1629, d 1704, professor i Uppsala, hovkansler, förnämste ombudsman, ledde ambassaden i Moskva 1699.

Olof Hermelin, f 1658, adlad 1702, d 1709 (troligen), professor i Dorpat 1687, kunglig sekreterare och rikshistoriograf 1699. sekreterare i fältkansliet 1701. Biografi av Olsson 1953.

Johannes Lillienstedt (adlad 1690) f Paulinus 1655 i Björneborg, d 1732, professor i Åbo, ämbetsman, hovkansler 1710, riksråd 1719.

Johan Linder (adlad Lindestolpe 1719), f 1678, studerade i Åbo, Uppsala, Harderwijk, läkare i flottan (specialiserad på böldpest och syfilis), vann internationell ryktbarhet genom sin avhandling om gifter, *De venenis in genere et in specie* (1706), som nyligen utkommit i modern textutgåva med översättning och kommentar (1998).

Magnus Rönnow (eller Rönnow), adlad Dublar, f omkr 1665 i Åhus, orientalist, studerade i Lund, Uppsala, Wittenberg, Utrecht, Leiden. Translater Regni (före 1709), protokollssekreterare (1719), dog i England 1735.

Haquin Spegel, f 1645 i Ronneby, d 1714, studerade i Rostock, Wittenberg, Leipzig, Köpenhamn, Holland, England, Lund, biskop i Linköping 1691, ärkebiskop 1712.

Texter och källor

Latintexterna ovan är hämtade ur förarbetena till min kommande antologi *Bellona Carolina*, i vilken ett sextiototal propagandadikter från Det stora nordiska kriget utges, översätts (till engelska) och kommenteras. Alla översättningar från latinet ovan är mina egna. Källmaterialet till texterna finns bevarat i flera olika samlingar, främst den Palmskiöldska samlingen (*Collectanea Palmskiöldiana*) i Uppsala Universitets

Bibliotek, i Samuel Älfs samling (handskriften W25) i Stifts- och landsbiblioteket i Linköping, i Kungl. Biblioteket i Stockholm samt vid universitetsbiblioteken i Greifswald och Rostock. För moderna översikter över den svenska nylatinlitteraturen se Helander 1994 och Aili 1995, med vidare hänvisningar.

Litteratur

- Aili 1994 Hans Aili, "Swedish War Propaganda in Latin, German, and Swedish", i: *Acta conventus Neo-Latini Hafniensis*, Proceedings of the Eighth International Congress of Neo-Latin Studies, edd. R. Schnur, A. Moss, Ph. Dust, P.G. Schmidt, J. Chomarat, F. Tateo, *Medieval & Renaissance texts & studies* (Binghamton, New York, s. 271-283).
- Aili 1995 Hans Aili, "Sweden", i Skaftte Jensen 1995, s. 129-158.
- Aili (kommande) Hans Aili, *Bellona Carolina, Swedish Wartime Poetry, 1697 – 1721*, planerat, vilande.
- Bengtsson 1936 Frans G. Bengtsson, *Karl XII:s levnad*, 1-2 (Stockholm), många nytryck.
- Englund 1995 Peter Englund, *Poltava: berättelsen om en armés undergång*, 4. uppl. (Stockholm).
- Hatton 1968 Ragnhild Hatton, *Charles XII of Sweden* (London).
- Helander 1985 Hans Helander, "Olof Hermelin, *Ad Carolum XII, Svecorum Regem, de continuando adversus foedifragos bello*. Edited, together with the short poem that provoked Hermelin, with introduction, translation and commentary", *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala Årsbok 1989* (Uppsala, s. 57-86).
- Helander 1994 Hans Helander, "Swedish Neo-Latin literature 1650-1720", *Mare Balticum - Mare Nostrum : Latin in the countries of the Baltic Sea (1500-1800)*, ed. by O. Merisalo and R. Sarasti-Wilenius (Helsingfors, s. 38-52).
- Hermelin 1984 Hans Helander & Ingeborg Hermelin "Olof Hermelins Elegi om fältlivets vedermödor", med inledning och översättning av Ingeborg Hermelin och kommentar av Hans Helander, *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala Årsbok 1983-84* (Uppsala, s. 44-66).
- Linder 1998 Johan Linder, *Avhandling om gifter (De venenis)*, översatt av Arne Jönsson och Arne Olsson, inledning och kommentarer av Bo Holmstedt, Hans Moëll, Bo Ohlson och översättarna, Apotekarsocieteten (Kristianstad).
- Olsson 1953 Sven Olsson, *Olof Hermelin, En karolinsk kulturpersonlighet och statsman*, Lund.
- Skaftte Jensen 1995 Minna Skaftte Jensen (utg.), *A History of Nordic Neo-Latin Literature*, (Odense).